

tasavvuf

İlmî ve Akademik Araştırma Dergisi

ISSN

1302-3543

İmtiyaz Sahibi

Bayram Yayıncılık Adına
Hasan BAYRAM

Editör

Ethem CEBECİOĞLU

Hakem Kurulu

Mustafa AŞKAR, Ethem CEBECİOĞLU, Mehmet DEMİRCİ, Dilâver GÜRER,
Mustafa KARA, M. Erol KILIÇ, Himmet KONUR, Turan KOÇ, Mustafa TAHRALI,
Osman TÜRER, Süleyman ULUDAĞ, Erhan YETİK, H. Kâmil YILMAZ, Abdülhakim YÜCE

Genel Yayın Yönetmeni

Ali ÇINAR

Yayın Kurulu

Mustafa AŞKAR (Sorumlu), Ethem CEBECİOĞLU, Baki ADAM,
Mehmet AKKUŞ, İrfan AYCAN, Şamil DAĞCI, Zülfikâr GÜNGÖR,
Sabri HİZMETLİ, Mehmet ÖZDEMİR, Mehmet PAÇACI, İbrahim SARIÇAM,
Ahmet Nedim SERİNSU, İdris ŞENGÜL, İsmail Hakkı ÜNAL, Ali YILMAZ

İdare Merkezi / Yazışma

Prof. Dr. Ethem CEBECİOĞLU AÜ İlahiyat Fak. Beşevler/Ankara
Tel. (0 312) 212 68 00/229

Web Sitesi

www.tasavvufdergisi.com

e-posta

tasavvufdergisi@yahoo.com

Dizgi / Teknik Hazırlık

tasavvuf

Kapak Tasarım

Sarakusta
0 312 468 96 90

Baskı

Erkam Matbaası
0 212 671 07 00

tasavvuf İlmî ve Akademik Araştırma Dergisi *hakemli* bir dergidir. Dergiye gelen yazılardan yazarları sorumludur. Yayın hakları dergiye aittir. Yazılı izin olmadan, hiçbir şekilde kısmen ya da tamamen çoğaltılamaz. Gelen yazılar yayınlansın, yayınlanmasın iade edilmez.

Altı ayda bir yayınlanır.

Yıl: 5 Sayı: 13 Temmuz-Aralık 2004

Fiyatı 15.000.000 TL. (KDV Dahil)

Ruhbanlık ve Tasavvuf

Süleyman ULUDAĞ

Prof. Dr., Uludağ Ü. İlahiyat Fakültesi

usuleyman@uludag.edu.tr

Özet

[Süleyman Uludağ, "Ruhbanlık ve Tasavvuf", *Tasavvuf İlmî ve Akademik Araştırma Dergisi*, Ankara 2004, Yıl 5, S. 13, ss. 9-23]

Ruhbanlık ve bağlantılı kavramların Kur'ân ve hadislerde geçtiği bilinmektedir. Rahipler ve manastır hayatına olumlu bakan bir sosyal çevrede yetişen zâhid ve sûfiler mevcuttur. Nitekim birçok zâhid ve sûfi rahipleri ve manastırları ziyaret etmişler ve oradakilerle bilgi alış verişinde bulunmuşlardır. Tasavvuf klasiklerinde de ilk dönemden itibaren söz konusu hayatla ilgili bilgileri bulmak mümkündür.

Korku ve korkudan kaynaklanan saygınlık anlamına gelen *rehbet ve rehb/ruhb* (ruhbanlık bu kökten gelir) kelimeleri Kur'ân-ı Kerim'de bu olumlu anlamda kullanılmıştır: "*Sadece benden korkunuz!*" (Nahl 16/51, Bakara 2/40) ifadesinde bu kökten türeyen fiiller kullanılmıştır. Allah Teâlâ önceki peygamberlerden bahsederken: "*Onlar hayır işlerinde koşuşurlar, umarak ve korkarak bize yalvarırlardı, bize derin bir saygıları vardı.*" (Enbiya 21/90) buyurur. Burada geçen *rağb-rehb* (rağbet-rehbet) ünmet ve korku anlamına gelir (bk. A'raf 7/154, 119; Kasas 28/32; Haşr 59/13). *Kamus* mütercimi: "Rehb, yılmak ve çekinmek anlamına gelir, sakinlik ve sıkıntıyla birlikte olan korkudur." diyor. Rehb ve rehbet hadislerde de bu anlamda kullanılmıştır. (Buharî, Ahkâm 51, Rekâik 54; Müslim, Cennet 59)

Terehhub ise tehditte bulunmak anlamına geldiği gibi Hak Teâlâ'ya en mü-kemmel şekilde kulluk etmek anlamına da gelir ki korkunun gereği ve sonucudur. (*Kamus trc.*, I, 279; Rağib, *el-Müfredât*, Kahire 1961, 204)

Râhib ise korkan anlamına gelir. Rahip Hıristiyan papazlarına denir. Eskiden bunlar halktan ayrılarak inzivaya çekilir, kendilerini ibadete ve zühde verir, bu yolda nefis mücadelesi yaparlardı. Çoğulu ruhban gelir. Bazen ruhban tekil sayılarak rehâbîn, rehâbine ve rehâbûn şeklinde çoğulu yapılır. Rehbet ve rehbanîyet ise râhiblik ve râhib olmak anlamına gelir.

Burhân-ı Kâti' isimli Farsça sözlükte ruhban kelimesinin kökünün Farsça olduğu belirtilir. Ruh ve bân kelimelerinden oluşur. "Ruh" zühhd, "bân" sahib (ruh-bân=zâhid) demektir. (*Kâmus trc.*, I, 280)

Ebu'l-bekâ, ruhbanlık, ibadet ve çilecilikte mübalağa ve inziva anlamına gelir, diyor. (*Külliyât*, Bulak 1253, s. 196)

Aslında râhip (râhibe) papaz değil, keşiş anlamına gelir. Keşişler dünyadan el etek çeken, inzivaya çekilen, kendilerini Allah'a, ibadete ve ahirete veren haddinden fazla dindar kişilerdir. Nitekim Rağib, rahipliği "aşırı korkudan kaynaklanan aşırı bir kulluk" anlayışı diyerek bu hususa dikkat çekmiştir. (*el-Müfredât*, 202)

Kur'ân-ı Kerim'de geçen *kıssîsîn* (tekili *kıss*, *kıssîs*) kelimesi ise Hristiyanların önde gelen âlimleri (karabaş) şeklinde tanınlanmaktadır. (*el-Müfredât*, 403) Kur'ân-ı Kerim Müslümanlara en yakın din mensuplarının Hristiyanlar olduğunu belirttikten sonra: "Çünkü içlerinde keşişler ve râhipler (âbidler ve zâhidler) var ve bunlar büyüklük taslamazlar." (Mâide 5/82) buyurur. Rağib *kıss* kelimesinin "gece bir şeyi arama" anlamına geldiğini, *kıssîs* (keşiş) kelimesinin de bununla ilgili olduğunu ifade eder. Yani keşişlere *kıssîs* denilmesi gece ibadetine düşkün olmalarındandır. Keşiş ve rahipler, Kur'ân-ı Kerim'i hak söz olarak tanıdıklarından onu dinlerken gözlerinden yaş gelir. (Mâide 5/83) Buruc sûresinde (ayet: 4) Ashâb-ı Uhdut'tan söz edilirken tefsir alimleri fedakâr bir rahipten bahsederler (bkz. Müslim, Zühhd, 73).

Kur'ân-ı Kerim'de geçen "hıbr" (çoğulu *abbâr*) haham ve papaz anlamına gelir. Rağib'e göre ahhâr, insanlara güzel örnek oldukları ve onlarda iyi izlenimler bıraktıkları için bu isimle anılmışlardır. (*el-Müfredât*, 106)

Kur'ân-ı Kerim'de sadece bir yerde, halkın mallarını haksız olarak yiyen ahhâr kınanmıştır. (Tevbe 9/34) Diğer bir yerde Allah'ı bırakıp ahhârı ve râhipleri Rab edindiklerinden dolayı Yahudiler ve Hristiyanlar kınanmıştır. (Tevbe 9/31) Elbetteki rahipler ve hahamlar arasında halkın mallarını haksız olarak yiyenler vardı. Bunların sayıları da giderek artmıştı. Kur'ân-ı Kerim bütün haham ve rahipleri değil sadece bunları kınamaktadır. Bazı Yahudilerin hahamları, bazı Hristiyanların rahipleri Rab edinmeleri, daha çok Yahudi ve Hristiyanların vebalidir, onlarla ilgili bir kınamadır. Hristiyanların Hz. İsa'yı ilâh edinmeleri de böyledir. Tevbe sûresinin 9. ayetindeki kınama, hahamlara ve rahiplere değil, onları tanılaştıran Yahudilere ve Hristiyanlara yöneliktir.

Hristiyanlar hiçbir zaman râhiplere Rab/Tanrı dememişlerdir. Onun için "râhipleri Rab edinmek" Allah'ın haram kıldığı şeyleri helâl kılmaları, helâl kıldığını da haram kılmaları, Hristiyan cemaatin de bu konuda onlara uymaları şeklinde yorumlanmıştır. Hristiyanlar ve rahipler sadece Allah'a ibadetle emrolunmuşlardı. (bk. *Keşşâf Tefsiri*, Beyrut 1947, c. 2, s. 196)

Rahiplerden Hz. Peygamber de bahsetmiştir. Hadislerde bahis konusu edilen râhipler önceki ümmetlerin âbid, zâhid, münzevî ve dindarlarıdır. Hadislerde

Rahip Cüreyc keramet sahibi bir ermiş olarak tanıtılır (Buharî, Enbiya 48; Müslim, Birr 8). Aynı şekilde halkı gereğinden fazla korkutarak ümitsizliğe düşürdüğü için öldürülen bir rahipten söz edilir (Buharî, Enbiya 54; Müslim, Tevbe 46; Wensinck, *el-Mu'cemu'l-müfêbres li elfâzi'l-ehâdis*, II, s. 311).

Hz. Peygamber savaş için sefere çıkan orduya ve komutana manastırlarda ibadet eden rahiplere ve keşişlere dokunulmaması için direktifler vermişti. (bk. Ahmed b. Hanbel, Müsned, I, 200)

Kur'ân-ı Kerim'de ve hadislerde rahiplere ve rahipliğe (ruhban) olumlu bakılması daha önce var olan bir geleneğin İslâm'da devam etmesidir.

Her şeyden evvel İslâm'dan önce gerek Arap yarım adasının kuzeyinde, gerekse güneyinde Hıristiyanlaşmış Arap kabileleri vardı. Gassanîler ve Himyerîler böyleydi. Necran'da kıyıma uğrayan Hıristiyanlardan Kur'ân-ı Kerim'de sempatiyle bahsedilir. (Buruc 85/4) Mekke'deki Kureyş içinde bile putperestlikten hoşlanmayan ve Hıristiyanlığa yakınlık duyanlar vardı. Hz. Hatice'nin amcası Varaka b. Nevfel, Hz. Hamza'nın kız kardeşinin oğlu Ubeydullah b. Cahş, Hz. Ömer'in amcası Zeyd b. Amr, Hz. Osman'ın dedesi Abduluzza bunlardandı ve yaptıkları araştırmalar sonucu Hıristiyanlığı kabul etmişlerdi.¹ Hz. Ömer ve Hz. Said, Zeyd b. Amr'a istiğfar için izin istemişler, Hz. Peygamber buna izin vermiş ve "Kıyamet günü o, başlı başına bir ümmet olarak diriltilecektir." buyurmuştu.² Ümeyye b. Ebi'l-Salt gibi şairler, Kuss b. Saide gibi hatipler de putperestlikten uzaklaşarak Hanifliği (Hz. İbrahim'in dinini) benimsemişlerdi. Mekkelilerin ticaret için yazın Suriye'ye, kışın Yemen'e gitmeleri Hıristiyanları daha yakından tanımalarını sağlamış, bu seferlerden birinde henüz on iki yaşında bulunan Hz. Muhammed (s.) Suriye'deki Busra kentinde rahip Bahira ile görüşmüştü.³ Hanzele'nin babası rahipti. Ebu Âmir rahipçe yaşar, peygamberin gelişini bekler, ahbar'a gelecek nebînin sıfatlarını sorardı, sonra hasedinden iman etmedi. (İbnu'l-Cevzî, *Sıfatı's-Safve*, c. I, s. 608) Hz. Peygamber (s.) Hakim b. Hizam hakkında: "İslâm'dan önceki ibadet ve taatleri geçerlidir." demişti. (Buharî, Rikak, 11; Müslim, İman 194; İbn Hişam, s. 142.) Nicholson bu konuda şunları söyler: Hıristiyanlık Arap yarım adasının kuzeyinde yaygındı. Az miktarda ve yüzeysel de olsa Araplar Hıristiyanlar ve âyinleri hakkında bilgi sahibi idiler. Hıristiyanlıkla ilgili cahiliyye dönemindeki şiirlerde rastlanan bazı ifadeler çöl Arabının gözünde rahiplerin, saygı değer, ulu kişiler olduklarını gösterir. Bedevîler, tepelerde inşa edilen manastırlardan yayılan ışıklara bakıp geceleri çöllerde yaptıkları yolculuklarda yönlerini tayin ediyorlar, darda kaldıkları zaman da rahiplerden yardım görüyorlardı. Manastırlarda yaşayan bu rahipler ve zâhidler Araplar için zühhte örnek insanlardı. Bu du-

1 İbn Hişam, *es-Sireb*, s. 146.

2 Aynı eser, s. 147.

3 İbn Hişam, s. 116; İbnu'l-Cevzî, *Sıfatı's-Safve*, c. I, ss. 67-72; Şibli, c. I, s. 198.

rumun doğal bir sonucu olarak hanifler denilen bazı Mekkeli Araplar putperestlikten yüz çevirerek Hıristiyanlığı kabul etmişler, tevhidi benimsemişler, çilecilığe yönelmişler, aba giymişler ve bazı şeyleri yemeyi kendilerine haram kılmışlardı. Muhammed (s.)'in haniflerden etkilendiği muhakkaktır. Özellikle bunlardan ikisinin onun yakını ve hısımları oldukları dikkate alınrsa bunun böyle olduğu kolaylıkla anlaşılır. Zühd konusunda Müslümanlara öğüt veren birçok rahibin menkıbesi kaynaklarda yer alır. Kendilerine özgü bir üslûpla rahiplerin anlattıkları İncil'deki kıssalara Müslümanlar son derece meraklı idiler.⁴ Goldsiher'e göre de Hıristiyan zühdü dünyadan el etek çeken Müslüman zâhitler üzerinde etkili olmuştu. Kur'ân-ı Kerim'deki: *Gezginler* (sâihûn-sâihât) (bk. Tevbe 9/12; Tahrim 66/5) tam olarak rahip ve rahibeler anlamına gelir.⁵

Yahudilere göre Hıristiyanların Müslümanlara çok daha yakın görünmeleri (bk. Maide 5/82) cahiliye dönemindeki haniflerden itibaren süregelen bir gelenektir.

Yahudi münzevilerine ve zâhitlerine de hadislerde rahip tabiri kullanılmıştır. Zaviyesinde ibadetle vakit geçiren ve keramet sahibi bir ermiş olarak tanıtılan Râhip Cüreyç İsrailoğulları'ndandı. (bk. Buharî, Mezâlim 35) İslâm kaynaklarında Circis (bk. Taberî, *Tarih*, c. II, ss. 24-36) olarak geçen St. George (MÖ. 303, İzmit) da bir veli, hatta bazen bir nebî olarak kabul edilir.

Kur'ân-ı Kerim'de Hz. Nuh ve Hz. İbrahim gibi peygamberleri gönderdiğini bildiren Allah Teâlâ daha sonra şöyle buyurur:

“Sonra bunların peşinden art arda peygamberlerimizi gönderdik. Arkalarından da Meryem oğlu İsa'yı gönderdik ve ona İncil'i verdik. Ona uyanların kalplerine şefkat, merhamet ve rehbanlık yerleştirdik. Ortaya koydukları rehbanlığı biz onlara farz kılmadık fakat onlar bunu sırf Allah'ın rızasını kazanmak için yapmışlardı. Ama buna gereği gibi uymadılar. Bununla beraber onlardan iman edenlere sevaplarını verdik, içlerinden birçoğu ise günaha girdi.” (Hadid 57/27)

Yukarıda meali verilen âyete dayanan bazı hadis, fıkıh ve kelâm âlimleri bu âyetle ruhbanlığın haram kılındığına, en azından mekruh sayıldığına kani olmuşlar, bunu destekleyen bazı hadisler rivayet etmişlerdir. a. “Ben ruhbanlıkla emrolunmadım.” b. “Ruhbanlık bize farz kılınmadı.” c. “Cihad etmelisin, zira Müslümanlıkta rahiplik budur.” (Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, II, 434; VI, 226; III, 82, 266) Ebu Davud'un (Edeb, hased bahsi) rivayet ettiği bir hadiste dinin uygulamasını zorlaştıranlara Allah'ın zorluk çıkardığı belirtilerek deyr ve savmaa hayatı yaşayanlar buna örnek gösterilir. d. “İslâm'da ruhbanlık yoktur.” (bk. İbn Sa'd, *Tabakât*, c. III, s. 287) e. “Allah beni ruhbanlıkla göndermedi.” Bu son iki hadis güvenilir kaynaklarda yoktur. Bu hadisler uydurma olmasa bile zayıftır ve

4 Nicholson, *fi'l-Tasavvufi'l-İslâmî ve Taribîbî*, ss. 43-47.

5 Goldsiher, İ., *el-Akîde ve Ş-Şerîa*, s. 147; O'Leary, de Lacy, *İslâm Düşüncesi ve Tarihteki Yeri*, Ankara 1959, s. 94; Demiri, *Kitâbu'l-Hayavan*, c. II, s. 165; Wincenk, *İslâm Ans.*, c. IX, ss. 604, 670.

güvenilemez.⁶ İlk üç hadis ise İslâm'da rahipliğin farz kılınmadığını ama yasak da sayılmadığını gösterir. Bu hususu destekleyen: "Hıristiyanlardan olsaydım rahiplerden olurum." (Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, c. V, s. 163) mealinde hadisler de vardır. Bunlar dikkate alındığında Hadid sûresindeki âyetin ruhbanlığı yasaklamadığı anlaşılır. İbn Mücahid'in kıratı da bu görüşü destekler.

Yukarıda meali verilen âyeti şu şekilde yorumlayanlar da vardır: ...kalplerine şefkat, merhamet ve rehbanlık koyduk. Bunu onlar ortaya koymuşlardı. Bununla ancak Allah'ın rızasını gözettikleri için onlar hakkında geçerli saydık. Ama buna gereği gibi riayet etmediler, yine de onlardan iman edenlere hak ettikleri sevabı verdik ama çoğu da günahkâr oldu."

Mutasavvıf olmayan İbn Cerîr et-Taberî, Fahreddin Râzî ve Ebu Hayan gibi tefsir âlimleri de âyetin bu şekilde anlaşılmaya elverişli olduğunu ifade etmişlerdir. Fahreddin Râzî: "Biz bu hususta sırf Allah rızasını gözettikleri için bunu onlar için geçerli saydık ibaresindeki "illâ" istisna edatının munkatı' da muttasıl da olabileceğini söyler. Birinci durumda: "Rahipler ruhbanlığı sırf Allah'ın rızasını kazanmak için nezir (adak) türünden bir ibadet olmak için ortaya koymuşlardır." anlamı; ikinci durumda: "Biz ruhbanlığı sırf Allah rızasını kazansınlar diye onlar için meşru kıldık." anlamı çıkar. Meşru kılmaktan maksat da "farz kıldık" demek olmayıp nâfile (mendup) bir ibadet olarak kabul ettik, demektir. Aradaki fark şudur: Farz ibadeti yerine getirmek cezadan kurtulmaya ve Allah'ın rızasını kazanmaya vesiledir. Mendup ibadetlerin ifa edilmesi Allah'ın rızasını kazanmaya vesile olur ama ifa edilmemesi cezayı gerektirmez. Allah Teâlâ ruhbanlığı rahiplere mendup bir ibadet, adak türü bir taat olarak meşru kılmış, adaklarını yerine getirenleri ödüllendirmiş, ama bir çoğu bunu yerine getirmedikleri gibi bir de buna teslis ve ittihad gibi şeyler ekledikleri için günaha girmişlerdir."⁷

Abdurrahman Bedevî'nin de dediği gibi yukarıda adları geçen üç tefsirden açıkça şu anlaşılır: Hıristiyan ruhbanlığı:

a. Hz. Mesih'in peşinden giden bazı dindarlar tarafından ortaya konulan (ibtidâ') güzel bir yol ve iyi bir yaşama tarzı olup Allah'ın rızasını kazanmak için bu yol tutulmuştur.

b. Ruhbanlığı ortaya koyan ve bu yolu tutan rahiplerden bazıları bu yolun gereğini tam olarak yerine getirmemişler, bunun sağlıklı olan biçimini çarpıtmışlardır.

c. Âyette geçen *ibtidâ'* kelimesi *ibdâ'* ve *inşâ* demek olup herhangi bir olumsuz anlam içermez ve kötüleme ile de ilişkisi yoktur. *Bid'at* ve *bid'atçılık* kelimelerindeki olumsuz anlam onda yoktur. Ahkâf sûresinin 9. âyetinde geçen *bid'* kelimesinde olduğu gibi ilk ve yeni anlamına gelir. Adî b. Zeyd'in bir beytinde

6 Bedevî, Abdurrahman, *Tarîhu'l-Tasavvufi'l-İslâmî*, Kuveyt 1978, ss. 96-99; İbnü'l-Kayyim, II, s. 63.

7 İbn Cerîr et-Taberî, Kahire 1954; c. XXVII, ss. 238-241; Fahreddin Râzî, *et-Tefsîru'l-Kebîr*, İstanbul 1294, c. VIII, ss. 145-146; Ebu Hayan, *el-Babrü'l-Mübîû*, Kahire 1329, c. XI, s. 228.

de bid' olumlu anlamda kullanılmıştır. Ramazanda teravihin cemaatle kılınması sağlayan ve sonra da teravihin bu şekilde kılınmasından hoşlanan Hz. Ömer'in memnuniyetin ifade etmek için: "Bu ne güzel bid'at!" (Buhârî, Teravîh 1; Muvatta, Ramazan 3) demesi de bunu gösterir. Bunun için: Bid'at-ı hüddâ-Bid'at-ı dalâlet (Bid'at-ı hasene-Bid'at-ı Seyyie) ayrımı yapılmıştır. Yani bid'atin iyisi de kötüsü de vardır.

Cenab-ı Hakk'ın: "Müslümanlara en yakın olarak Hıristiyanları bulursunuz." dedikten sonra: "çünkü içlerinde keşişler ve rahipler vardır." buyurup bu yakınlığı keşişlerin ve rahiplerin mevcudiyetine bağlaması da (Maide 5/82) ruhbanlıktan bahseden âyetle (Hadid 57/27) ruhbanlığın ve rahiplerin kötülenmediğini gösterir.⁸

Hz. Mesih'in bazı izleyicileri acaba ruhbanlığı niçin ve nasıl tesis ve inşa ettiler, sorusuna tefsir âlimlerinin verdikleri cevaplar ve bu konuda aktardıkları rivayetler de ruhbanlığın kötülen ve yerilen bir şey olmadığını açıkça gösterir. Hz. İsa'dan sonra o inananlar zorba bir kral tarafından yok edilmek istenmişti. Yapılan iç savaşta müminler ağır kayıplara uğradılar, üçte ikisi öldürüldü, geriye kalan üçte biri kendilerinin de öldürülmesi hâlinde hak dine bağlı kalan kimsenin kalmayacağını düşünerek çöllere ve dağlara çekildiler, buralarda zaviye ve tekkeler (deyr, savmaa, manastır) yapıp kendilerini ibadete verdiler. Böylece yok edilmekten kurtulmuş oldular. Dağlarda, mağaralarda, oyuklarda, hücrelerde ve çöllerde yaşamaya başlayan bu samimî müminler dünyevî zevklerden kaçındılar, son derece perhizkâr bir hayat yaşadılar, evlenmediler, yemeyi içmeyi en aza indirdiler. (İbn Kesir Tefsiri, Kahire 1952, c. IV, s. 315)

Tesis ettikleri ruhbanlığın gereğini yerine getirmediği için günaha giren bazı rahipler hakkında da şu görüşler ileri sürülmüştür: a. Bunlar ruhbanlığı icat eden ama ona uymayan, tersine teslis ve itihad gibi bir takım şeyler uyduran bazı Hristiyanlardır. Hz. Peygamber zamanına kadar ruhbanlığı uygulayan, o gelince de iman edenler sevap almışlardır. b. Allah onların ruhbanlıklarını, nızasına yönelik olduğu için meşru saymış ama onlardan bazıları bunu dünyevî amaçlar ve gösteriş için uygulamışlardı. Günaha girenler bunlardır. c. Burada sözü edilen Hz. Peygamber zamanındaki rahiplerdir. Ona iman eden ruhbanlığın gereğini hakkıyla yerine getirmiş, iman etmeyen çoğunluk günaha girmiştir. d. Sevap alan Sâlih ve ihlâslı Hristiyan rahiplerdir. Günaha girenler ise, sonradan gelip de iyi ve samimî rahiplerin peşinden gitmeyen ve rahiplikleri sözde kalanlardır.

Müfessirlere göre ruhbanlık cinsî zevkler de dahil olmak üzere her türlü dünyevî ve bedensel zevkleri terk edip manastırlarda ibadete ve inzivaya çekilmektedir. Râhip, zâhit, âbid ve münzevî kişidir.

Rahip imajı ilk Müslümanların olumsuz ve kötü bulup kaçındıkları bir şey değildi. Tam tersine onlar bunu olumlu buluyor, dinine bağlı, ibadetine düşkün,

ahirete gönül vermiş sâlih ve takva sahibi zâhit kişilere râhip diyorlardı. Onlara göre râhip örnek alınacak âbid ve zâhittir. Bunun için dünyadan el etek çekip ahirete yönelen ve kendini ibadete veren dindar Müslümanlara, takdir etmek ve yüceltmek için râhip unvanını veriyorlardı.

Ünlü zâhid Veysel Karanî (ö. 37/657) bir hadiste *râhibu'l-umme* (bu ümmetin rahibi) diye nitelenmişti. (bk. Hâkim, *el-Müstedrek*, Haydarabad 1341, c. III, s. 402)

Yedi ünlü fıkıh âliminden biri olan Ebu Bekir b. Abdurrahman (ö. 94) çok namaz kıldığı ve ibadet ettiği için "Kureyş râhibi", "Medine râhibi" diye anılırdı. (İbnu'l-Cevzî, *Sıfatu's-Safve*, c. II, s. 92)

Hatta el-Murdâr diye anılan Mu'tezile kelâm âlimi İsa b. Subayh (ö. 226) bile "Râhibu'l-Mu'tezile" diye tanınmıştı. (Şehristanî, *el-Milel ve'n-Nihâl*, Beyrut 1975, c. I, s. 69) Darimî'nin rivayetlerine göre ün yapmıştı. Hüseyin b. Ali el-Cûfi âlim, âbid ve zâhid bir kişi idi. Sufyan Servî onu görünce boynuna sarılır ve: "Bu zat Cu'fe rahibidir." derdi. Ahmed b. Hanbel de onun yüksek bir fazilet sahibi olduğunu söyler ve onu rahiplere benzetirdi. (İbnu'l-Cevzî, c. III, s. 173) Bu durum fıkıh ve kelâm âlimlerinin bile râhip kelimesinin içeriğini olumlu bulduklarını göstermesi bakımından önemlidir. Abdullah b. Mübarek'in Allah'a giden yolların ne kadar olduğunu bir rahibe sorduğu, İmam Şafî'nin bir rahiple tartıştığı da rivayet edilir. (Atar, *Tezkire*, ss. 251, 287)

Yedi ünlü zâhitten biri olan âmir b. Abdullah'a Malik b. Dinar, "Bu ümmetin rahibi" derdi. (İbnu'l-Cevzî, c. III, s. 201; Munavî, c. I, s. 128) Esved b. Yezid'e de rahip unvanı verilmişti. (İbnu'l-Cevzî, c. III, s. 24)

Râhibe olarak anılan takva sahibi, sâliha ve dindar kadınlar da vardır: Osman b. Sevde'nin annesi ibadete düşkün olduğu için râhibe diye meşhur olmuştu. (İbnu'l-Cevzî, c. IV, s.42; Uludağ, S.; *Bayezid Bestamî*, Ankara 1994, s. 97. Rahibe manastırları için bk. İhsan İlahî Zâhir, *et-Tasavvuf el-Menşe' ve'l-Mesadır*, Lahor 1986, ss. 67-69; Ana Britanica, XVIII, s. 271).

İbnu'l-Cevzî gibi bir tasavvuf eleştirmeninin rahip ve rahibe konusunu hiç eleştirmeden aktarması, hatta bu kelimeyi övücü bir sıfat olarak kullanması oldukça dikkat çekicidir.

Rahipler ve manastır hayatına oldukça olumlu bakan bir sosyal çevrede yetişen âbid, zâhid, sûfi ve âriflerin aynı şeylere daha sıcak bakmaları çok doğaldır. Nitekim birçok zâhidin ve sûfinin rahipleri ve manastırları ziyaret ederek onlarla bilgi alışverişinde bulduklarını, hatta bazı konularda onlardan ders aldıklarını gösteren pek çok menkıbe vardır.

İbrahim b. Edhem bir manastırda Sem'an isminde bir rahiple görüştüğünü ve marifeti ondan öğrendiğini söyler.⁹ Ünlü sûfilerden İbrahim Havvas yetmiş senesini manastırda geçiren bir rahibi ziyaret eder ve orada ne yaptığını sorar. Rahip:

⁹ İbnu'l-Cevzî, *Telbisu İblis*, s. 148.

-Ey İbrahim! İnsanlara zarar vermesin diye nefis köpeğinin bekçiliğini yapıyorum, der. Bunun üzerine İbrahim Havvas: "Allahım! sapıklığın ortasındaki bir kula doğru yolu göstermeye kâdirsin." der. Rahip her sūfinin kabul edeceği şu sözleri söyler: "Kişileri arama, kendine gel ve kendine (nefsine) gelince onun bekçisi ol. Şu nefsin heva ve hevesi bir günde 360 kere tanrılık kılığına girip saklanıyor ve insanı sapıklığa çağırıyor."¹⁰

Cüneyd Bağdadî hacca giderken görüştüğü bir rahiple bilgi alış verişinde bulunur.¹¹ Onun *Kitabu'r-Rubban'* rahiplik hakkındadır.¹²

Bayezid Bistamî'nin rahiple görüşmesi de meşhurdur.¹³ Feth Mevsilî Allah'a giden yolun nerede olduğunu bir rahibe sorar ve: "Emrine uyduğun yerde!" cevabını alır.¹⁴ Ahmed b. Ebi'l-Havarî, nefsin nasıl tedavi edileceğini bir rahipten öğrenir.¹⁵

Bir rahipten öğüt isteyen Ebu'l-Huseyn ismindeki bir âbid ondan şu cevabı almıştı:

-Bizde de sizde de öğütler var, yeter ki öğüt alalım.¹⁶ Muhammed b. Ahmed rüya görür. Hz. Muhammed'in yanında Hz. İsa: "Ümmetimde rahipler, ahbâr ve münevîler var." diye övünür. Hz. Peygamber de Ebu'l-Huseyn b. Sem'un'u göstererek: "Ümmetimde de bu zat var." der.¹⁷

Ünlü zâhid Abdulvahid b. Zeyd ziyaret ettiği bir rahibe inziva ve Allah'la üns gibi tasavvufun en önemli konularında sorular sorar ve dikkate değer cevaplar alır.¹⁸

Bu türden pek çok örnek vardır. Zâhid ve sūfilerin rahiplerle kurdukları bu tür ilişkiler hadis ve tefsir âlimleri tarafından yadırganmamış ve eleştirilmemiştir. İbnu'l-Cevzî gibi bir tasavvuf eleştirmeni bile bu konuda zâhid ve sūfileri eleştirmemektedir. Bu durum Müslümanların gözünde rahiplerin saygıdeğer kişiler ve bilgi kaynağı olduğunu açıkça gösterir.

Mutasavvıflar yukarıdaki anlayışa bağlı kalarak ruhbanlık kurumunu genişçe açıklamışlardır. Bu tür açıklamalara ünlü sūfî Haris b. Muhasibî'nin *er-Riâye*'sinde de rastlanılır. Muhasibî'ye göre "Ruhbaniyet ki bunu onlar ortaya koydular, bunu onlara farz kılmamıştık." (Hadid 57/27) mealindeki âyetle Allah Teâlâ ortaya koydukları ruhbanlığa uymayan İsrailoğullarını kınamıştır. Mücahid bu âyeti "Ruhbanlığı, Allah'ın rızasını gözetmeleri için onlara farz kıldık." şeklinde yorumlamıştır. Buna göre ruhbanlığı onlara farz kılan Allah'tır. Ebu Ümâme ve daha başkaları ise-

10 Attar, *Tezkiretü'l-Evliya*, Tahran 1346, s. 605; Hucvirî, *Keşfü'l-Mabci'b*, ss. 322, 339.

11 Ankaravî, *Hüccetu's-Sema*, Bulak 1256, s. 11.

12 İbn Nedim, *el-Fibrîst*, 5 Fen, 5. Makale.

13 Uludağ, S.; *Bayezid Bestamî*, Ankara 1994, s. 92.

14 Attar, *age.*, *trc.*, s. 377.

15 Munavî, *el-Kevâkibu'd-Dürriyye*, c. I, s. 199.

16 Ebu Nuaym, *Hilyetu'l-Evliya*, c. X, s. 131.

17 İbnu'l-Cevzî, c. II, s. 476; İbn Hallikân, c. IV, s. 304.

18 Gazalî, *İhya*, c. IV, ss. 330, 396, 397.

bu âyeti "Ruhbanlığı farz kılmadığımız hâlde ortaya koymalarının sebebi, sırf Allah rızasıdır." şeklinde yorumlamış ve bu yorumun daha doğru olduğunu, ulemanın büyük bir kısmının da ayeti böyle anladığını ifade etmiştir. Buna göre Allah, farz kılmadığı ama gönüllü olarak onların tesis ettikleri ruhbanlığa hakkıyla uymadıkları için onları kınamıştır.¹⁹ Muhasibî'ye göre ruhbanlığın caiz olduğu hususunda ihtilâf yoktur. İhtilâf Allah tarafından farz kınıp kınılmadığı hususundadır.

Gazalî hactan bahsederken bütün bedensel arzulardan ve maddî zevklerden vazgeçip tümüyle Allah'a yönelmeden insanın manevî kurtuluşa eremeyeceğini söyler ve bu arada ruhbanlığa temas eder: "Allah'a ermek için önceki ümmetlerdeki rahipler halktan ayrılarak dağ başlarına çekildiler, Allah'la manevî bir ilişki (üns billah) hâlini gerçekleştirmek için yalnızlığı tercih ettiler, her türlü bedensel hazları bıraktılar, çileli bir hayat yaşadılar. Bunun için Allah: "Çünkü içlerinde rahipler ve keşişler var ve bunlar büyüklük taslamazlar." (Maide 5/82) diyerek onları övmüştür. İslâm'da ruhbanlığın yerine cihad ve hac farz kınılmıştır."²⁰ Görülüyor ki Gazalî'ye göre de ruhbanlık ve seyyahat (münzevîlik ve gezginlik) önceki dinlerde olduğu gibi farz olmamakla beraber iyi bir şeydir. Bir Müslüman gönüllü olarak bunu tercih edebilir.

İbn Arabî'ye göre Allah ruhbanlığı onlara farz kılmamıştı, onlar bunu kendileri için meşru kıldılar. Allah da, rızasını kazanmaları için, bunu muteber saydı ve onları bundan sorumlu tuttu. Buna riayet etmeyenleri için de onları kınadı. Ruhbanlığın tesisi güzel ama riayet edilmeyişi kötüdür. "Kim güzel bir çığır açarsa bu çığırda gidenlerin aldıkları sevap kadar sevap alır." hadisiyle anlatılan husus da İslâm'daki ruhbanlıktır (Müslim, İlim 15; Tirmizi, İlim 15; İbn Mâce, Mukaddime, 15; Nesâî, Zekat, 64). Hz. Ömer'in cemaatle teravih namazı geleneğini başlatması ve: "Bu ne güzel bir bid'at!" demesi bu türden bir uygulamadır.²¹ Aynı konuda Şârânî şunları söyler: "Kim güzel bir çığır açarsa..." mealindeki hadis güzel ve yeni (bid'at) bir gelenek kurmak için bize izin vermiş, bu geleneği kuran ve ona göre davranan herkesin sevap alacağını bildirmiştir. Allah'a ibadet eden bir kimse belli bir şeriat üzere olmasa bile akıl yürütme sonunda ulaştığı kanaate göre hareket ederse hayırlı ve iyi bir kişi görmüş sayılır. Hz. Peygamber'in Hakim b. Hizam (ö. 54/674)'a İslâm'dan önceki iyi işlerle birlikte İslâm'a girmiş oldun demesi (bk. Buharî, Rikâk 11; Müslim, İman 149; İbn Hişam, *es-Sîre*, s. 142) bunu gösterir. Yani Hakim cahiliye döneminde köle azat etme, akrabalarını ziyaret ve sadaka verme gibi iyi işler yapmış, sevap kazanmış, bu sevaplar İslâm'da da geçerli kabul edilmiştir. Hz. İbrahim'in vahiy gelmeden evvelki iyi amelleri de böyledir. (bk. Nahl 16/120) Peygamberimiz güzel ahlâkı tamamlamak için gönderil-

19 Muhasibî, *er-Riâye*, Kahire 1970, s. 38.

20 Gazalî, *İhya*, c. I, s. 273.

21 İbn Arabî, *el-Fütübâtu'l-Mekkiyye*, c. II, s. 49.

miştir, denmesi de bunu gösterir. Ahlâk kurallarına göre davranan bir kişi Rabb'inden bir şeriat üzeredir, kendisi bunun farkında olmasa bile.²²

İbn Arabî ruhbanlık konusunu ünlü eseri *Fısus*'ta ele alır. Ona göre biri Allah'tan gelen, diğeri insanların kanaatine göre oluşan olmak üzere iki çeşit din vardır ve ruhbanlık sonuncusuna misaldir. Bunu, belli bir peygamber bilinen şekilde Allah'tan alıp insanlara tebliğ etmemiştir. Ruhbanlıktaki hikmet ve maslahat, Allah tarafından gönderilen şeriatın maksat ve hikmetlerine uygun düşünce, Hak Teâlâ bunu tıpkı kendi koyduğu hükümler gibi geçerli saydı. Allah, teşri kıldıkları hususlara dair onların kalplerinde bir saygı hissi yarattı. Maksat da Allah'ın rızasıdır.²³ Yani ortaya konulan hüküm ve kurallara saygı duyma hissini Allah Teâlâ onların kalplerinde yaratmıştır.

Afifî'ye göre İbn Arabî ruhbanlıkla ilgili âyeti şöyle anlıyor: a. Hikemî kuralardan ibaret olan ruhbanlık tıpkı hak din gibi Allah katında muteberdir. b. Allah ruhbanlığı tesis edenlerin gönüllerinde buna saygı duyma hissini yaratmıştır. c. Bunlar ona sırf Hak rızası için riayet edip uygulamışlardır. d. Allah ona iman edenlere sevap vermiştir. Onların çoğu ise bunu kabul ve hakkıyla uygulamanın dışında kalmışlardır.²⁴

İbn Arabî; ulemanın çoğunun ve mutasavvıfların kanaatine uyararak Hadid sûresinin 27. âyetinde ruhbanlık konusu bahis konusu edilmekte, fakat bu âyette ruhbanlık yasaklanmamakta, haram ya da mekruh sayılmamaktadır. Âyette sadece bir olay anlatılmakta ve bir tespit yapılmaktadır. Hz. İsa'dan sonra bazı müminler daha önce bu dinde var olmayan ruhbanlığı ortaya koymuşlardı. Maksatları bununla Hak Teâlâ'nın rızasını kazanmaktı. İnzivaya çekilip kendilerini Allah'a vermek sûretiyle ruhbanlığın gereğini yerine getirenlere Hak Teâlâ ecir ve sevap vermiştir. Allah'ın farz kılmadığı ama kendilerin gönüllü olarak gereklerini yerine getirmeyi taahhüt ettikleri -tıpkı nezirde olduğu gibi- ruhbanlığın gereklerini yerine getirmeyenler de fasık olmuşlardır. Burada kötülünen ve yerilen ruhbanlık değil, ruhbanlığın gereğini ifa eden rahipler de değil, sadece ruhbanlığı gönüllü olarak üstlendikleri hâlde bunun gereğini yerine getirmeyen ve Allah'a verdikleri ahdi/sözü tutmayan kimselerdir.

İbn Arabî ruhbanlığı yorumlarken daha evvel bu konuda yapılan yorumları aşar ve çok farklı bir yorum getirir. Ona göre insanlar sırf Allah'ın rızasını kazanmak için ellerinden geldiğince bir takım âdil kanunlar yapar ve kurallar ortaya koyarlar. Bunlara *nevâmis-i hikemiye* (hikmet ve adaleti esas alan kanunlar) denir. Allah, insanların kalplerinde bu kanunlara saygı duyma hissini yaratır. İnsanlar

22 Şa'rânî, *el-Yevâkıf ve'l-Cevâbir*, Kahire 1305, c. II, s. 49.

23 İbn Arabî, *Fısus*'u'l-Hikem.

24 Afifî, Ebu'l-A'lâ, *Fısus Ta'likâtı*, Kahire 1946, ss. 101, 172. Afifî'nin, ulemanın çoğunluğu bu âyetten ruhbanlığın İslâm'da haram kılındığı anlamını çıkarmışlardır, demesi doğru değildir. *Hatmu'l-Evlîya*, Beyrut 1965, ss. 258, 300.

saygı duydukları bu kanunlara uyar ve gereğini yaparlarsa sevap kazanırlar. Çünkü Hak Teâlâ özü itibariyle hikemî ve âdil olan bu kanunları kendi koyduğu şer'î hükümler gibi sayar. Müslüman hanedanlıklarda tarih boyunca çeşitli fermanlar çıkarılmış ve kanunnameler yapılmıştır. Eğer bunlar adalet, hikmet esasına, toplumun maslahatına uygunsu bunları yapan da, bunlara uyan da sevap alır. Bu izah ruhbanlığı da kapsar ama ruhbanlık bunun sadece küçük bir parçası olarak kalır.

İbn Haldun tasavvuf meselesini açıklamak için üç çeşit mücehededen bahseder: a. Takva için mücahede. b. İstikamet üzere olmak için mücahede. c. Keşf ve itilâ mertebesine ermek için mücahede. Ona göre mücahedenin bu son türü ruhbanlıktır. Her ne kadar bunun Kur'ân ve hadiste bir aslı varsa da ayrıntıları itibariyle sonradan ortaya konulan ruhbanlığa benzer. Gönüllü olarak bunu üstlenen ve uyan sevap alır, üstlendikten sonra buna uymayan vebal altında kalır. (bk. *Şifâu's-Sâil li Tehzîbu'l-Mesâil*, Ankara 1958, s. 50, 74) İbnü'l-Kayyım da ortaya koydukları ruhbanlığın gereklerini yerine getirmediklerinden dolayı Allah Teâlâ'nın onları kınadığını söyler. (*Medâricu's-Sâlikîn*, c. II, s. 63)

Ruhbanlık Nedir?

İster ilâhî, ister beşerî olsun hemen hemen bütün dinlerde rahipler ve rahiplik, keşişler ve keşişlik mevcuttur. Eski Mısır, Mezopotamya, İran, Anadolu, Yunan, Roma, Hind ve Çin dinlerinde böyle bir dinî sınıfa mensup özel konumları bulunan zümrelere rastlanmaktadır. Hindu dininde rahipler/Brahmanlar kast sisteminin birinci sınıfını oluştururlar. Cayna dininde cemaati rahip ve rahibeler yönetir. Taoculuk'ta da bu sınıf önemli bir yer tutar. Buda dininde, özellikle bunun Tibet kolunda ruhban oluşmuştur. (bk. Gündüz, Şinasi, *DİA*, c. XXV, s. 322; *Anabritannica*, c. XIII, s. 223; XVIII, 271, 528, Keşiş, Rahibe, Ruhbanlık maddeleri). Bu kültürlerde ve dinî geleneklerdeki rahiplik ve keşişlik kurumları az çok birbirinden farklıdır. Bununla berabertevazu, teslimiyet, çile çekme, yoksulluk, inzivaya çekilme, bekâr yaşama, iffet, kanaat, kendini tefekküre verme, nefsi terbiye etme, ve disiplin altına alma, dua ve kutsal metinleri okuma ve öğretme, özel kıyafetler kullanma genellikle rahiplikte ve keşişlikte görülen hususlardır.

Rahip ve keşişlerin konumları, nitelikleri, görevleri, hakları ve yaşama şekilleri dinden dine, toplumdan topluma göre değişmektedir.

"Ve rahip, Hristiyanların papazlarına denir. Selefte, cemiyetten inkıta' ve inziva edip taabbüd ve tenesseke sa'y ve mücahede ederler idi. Ruhbanlık, rahiplik manasına gelir. İslâm'da rahiplik yoktur, hadisinden maksat ruhbanların ah-lâkından sakınmaktır. Onlar erkekliklerini yok etmek için kendilerini hadım ederlerdi. Bunun sebebi çilecilik ve nefse eziyet etmektir. Gerdana zencir geçirmek, post giymek, asla et yememek, akşam oruç açmadan iki üç gün aralıksız oruç tutmak gibi. İmdi İslâm dini müsamaha dini olmakla şiddetten ve çetin çi-

leden paktır. Bu gibi ağır riyazetler şer'an yasaklanmıştır." (Asım Efendi, Kamus trc., c. II, s. 280)

Bazen tebettül de rahbanlık anlamında kullanılmıştır. "Tebettül ilallah mâsivadan kesilip ihlâslı bir şekilde Hakk'a teveccüh etmek, ubudiyet eylemek, alâ kavlin bekâr yaşamaktır." (Kamus trc., c. III, s. 1164)

Müslüman toplumlarda ibadet ve zühdde hassasiyet gösteren kişilere bazen "rahip" denmiştir. Rahip sözü böyle yerlerde "dindar" anlamına gelir ve bununla nitelenen kişi övülür. Rahip sözü gayr-i müslimler için, özellikle Hristiyanlar için kullanıldığında manastırda inzivaya çekilen, bekâr yaşayan ve çileli bir ömür süren dirdar kişi anlaşılır. Hristiyan dinî hayatında monk keşiş ve münzevi, monastery keşişhane, manastır; monasticism, keşişlik; priest rahip anlamına gelir. Çoğu zaman erkeklerin yanında kadın rahibeler de vardır. Saint veya holy person ise ermiş/veli anlamına gelir. Aziz ve azize deyimleri de bu anlamda kullanılır.

Kimseye zarar vermemek ve kötülük yapmamak için inzivaya çekilen, neflerini kötülüklerden arındırarak olgunlaştırmak için çalışan, bu arada elden geldiğince insanlara yardım eden rahip ve keşişler için Kur'ân'da yumuşak ifadeler kullanıldığından bazı zâhid, âbid, sâlih ve takva sahibi Müslümanlara, bunlar sûfi olamsalar da rahip unvanı verilmiş ve bu anlamda rahip övücü bir sıfat olarak kullanılmıştır.

İslâm toplumlarında tarih boyunca kendini ibadete verip inzivaya çekilen, mağaralarda ve ağaç oyuklarında yaşayan, ömür boyu hiç evlenmeyen, et yemeyen, çileli bir ömür süren, teslimiyet ve rızayı esas alan, yoksul olarak yaşayan kanaatkâr kişi ve zümrelere rastlanmıştır. Bunlar da genellikle sûfi olarak görülmüşlerdir. Meselâ Fütüvvetnamelerde evlenmemek tavsiye edilir, kasaplar ve avcılar fütüvvet ehli arasına alınmaz. Mücerred/bekâr olarak yaşama esasına bağlı kalan zâhid ve dindarlara daha başka zümrelerde de rastlanır. Bazı mutasavvıflar ve şeyhler tasavvufta belli bir mertebeye ulaşıncaya kadar müridlerine evlenmemelerini tavsiye ederler ama ömür boyu evlenmeme konusunda, çok özel durumlar dışında bu tür tavsiyelerde bulunmazlar. Bundan dolayı tasavvuf tarihinde hiçbir zaman "ruhban" ve "kissîsîn" yani rahipler ve keşişler diye bir zümre ortaya çıkmamıştır. Bu adı almamakla beraber tasavvuf tarihindeki bazı zümrelerin hayat felsefelerine, yaşama şekillerine, kılık ve kıyafetlerine bakılarak bunlar rahiplere ve keşişlere benzetilmişlerdir. Tekkelerde, halvethanelerde, çilehanelerde inzivaya çekilenler, câmiler, Haydarîler, Kalenderîler, Edhemîler, Abdallar, Vahidî'nin Menâkıb-ı Hâce-i Cihan'da anlattığı zümreler böyledir. Bununla beraber bu tür zümreler, bir takım benzerliklere rağmen ruhbanlardan ve keşişlerden epeyce farklıdır.

Eğer rahiplik evlenmeme ve terk-i dünya edip uzlete ve inzivaya çekilmeve kendini tamamıyla ibadete vermek şeklinde tanımlanırsa, bu anlamda İslâm'da ruhbanlığın olup olmadığını anlamak için şu hususlara dikkat etmek gerekir.

İslâm dini evliliği tavsiye ve teşvik etmekle beraber farz kılmanmıştır. Günah işleme endişesi bulunmayanlar ömür boyu bekâr yaşayabilirler. Hayatta karşılaşılan bir takım olumsuz durumlar böyle bir hayat tarzını tercih sebebi olabilir. Bekâr yaşamak günah olmamakla beraber bir erdem ve sevap bir iş de değildir. Bekâr yaşamamanın sevap sayılması elbetteki caiz görülmez.

Bişr el-Hâfi gibi sûfiler, Farabî gibi filozoflar, Maarîf gibi şairler, İbn Teymiye gibi Hanbelîler bekâr yaşamayı tercih ettikleri gibi XX. asırda Said-i Nursî, hadis âlimi Tayyip Okiç, Diyanet İşleri başkanlarından İbrahim Elmalılı, Muhammed Hamidullah gibi bazı âlimlerde böyle bir hayatı tercih etmişlerdir. Bundan dolayı ömür boyu bekâr yaşama rahip olmanın ayırt edici bir niteliği değildir. Önemli olan bekâr yaşamadan güdülen amaçtır.

İnziva ve kendini ibadete vakfetme de tek başına rahiplik alâmeti değildir. Geçici bir süre için bir Müslümanın halvete çekilmesi ve münzevî bir hayat yaşaması İslâm'da teşvik edilen bir husustur. Hz. Peygamber'in vahyin gelmesine yakın zamanlarda Hira mağarasında inzivaya çekildiğini, vahiy geldikten sonra da ramazan ayının son on günde itikafa girdiği, müminleri de buna teşvik ettiği bilinmektedir. (bk. Buharî, İtikaf; Müslim, İtikaf). İtikafa giren bir kimse geçici olarak dünyadan el etek çekerek bir mecidde veya bunun hükmünde olan bir yerde kendini ibadete ve tefekküre verir, namaz kılar, Kur'ân okur, Hak Teâlâ'yı zikir, tesbih, tahmid, tekbir ve takdis eder. İstiğfar getirir, salavat okur. Bir müminin geçici bir süre için dünyadan el etek çekip kendini Allah'a adanması ibadettir. Dindar bazı ailelerin çocuklarını belli ibadethanelere vakf ettiklerini ve adadıklarını Kur'ân'da haber verir: "Hamile olan Hz. Meryem'in annesi: 'Rabbim! Karnımdaki bebeği azadlı bir kul olarak Sana nezrettim'" der (Âl-i İmran 3/35) ve Allah Teâlâ bu duayı en güzel bir şekilde kabul buyurmuştu.

Gerek mutasavvıflar, gerekse mutasavvıf olmayan bazı âlimler tasavvufî hayatı olumlu anlamda ruhbanlığa benzetmişlerdir. Hadid sûresinin 57. âyetinde tanımlanan şekliyle eğer ruhbanlık, Allah'ın rızasını kazanmak niyetiyle farz olmayan bir takım güzel şeyleri ve ibadetleri insanın ortaya koyması ve bunları gerçekleştirmeyi taahhüt etmesi ise, verdikleri sözde durup bunu gerçekleştirenlere Hak Teâlâ ecir ve sevap verecekse tasavvufun bundan fazla farkı yoktur. Sûfi dinin farz, vacip ve sünnetlerini yerine getirdikten sonra kendine bir evrad ediniyor ve her gün şu kadar kelime-i tevhid, istiğfar, tekbir, istiğfar, tekbir, tahmid, tesbih getirmeyi, ... ve Kur'ân okumayı, nafilâ namaz kılmayı, oruç tutmayı taahhüt ediyor, diğer bir deyimle nezr ediyor. Bunu Hak rızası için ihlâslı ve düzenli bir şekilde ifâ etmesi hâlinde ecir ve sevap alacağını ümit ediyor, hatta buna inanıyor. Böyle bir davranış biçimi İslâm'da farz, vacip ve sünnet değildir ama yasak da değildir. Bunun nezir şeklinde olması hâlinde uygulanması vacip de olabilir.

Bununla beraber bahsedilen ibadet şekli özel bir yoldur, bu yolda yürümek zor olduğundan herkese göre de değildir. Bunu dikkate almadan bu yolu tutan-

ların çoğu yolda kalırlar veya yoldan çıkarlar, ahidlerine bağlı kalmadıklarından dolayı da vebal altına girerler. Ayrıca bu yolun riyakarlığa ve istismarlara açık olduğunu da unutmamak gerekir.

İslâm dini, tıpkı Hıristiyanlıkta olduğu gibi rahipliği tesis etmemiş ve buna bünyesinde yer vermemiş olmakla beraber bunu mutlak ve kat'î şekilde reddetmiş ve yasaklamış da değildir. Bununla beraber eskiden beri rahipliğin her şeklinin İslâm'da yasaklandığını ileri sürenler olmuş, modernitenin ve rasyonalitenin etkisiyle bu akım son iki asırda daha da güçlenmiştir.

Ruhbanlığı yasakladığı ve haram saydığı ileri sürülen: "Lâ ruhbanıyyete fi'l-İslâm" ifadesi kesinlikle Hz. Peygamber'e ait bir hadis değildir. (ACLÛNÎ, Keşfu'l-Hafa, c. II, s. 377) Bununla beraber "İslâm'da ruhbanlık yoktur." ifadesi "Kur'ân ve hadiste farz veya vacip veyahutta sünnet kılınmış bir ruhbanlık yoktur." anlamında doğrudur, bir gerçeğin dile getirilmesidir. Fakat bu ifade bir müslümanın sırf Hak rızası için evrad edinmesini, bunu ihlâslı ve düzenli bir şekilde okumasını asla yasaklamaz, bu şekilde okunan evrad ve ezkârın sevap ve ibadet olmadığı anlamına da gelmez.

Abstract

[Süleyman Uludağ, "Ruhbanlık ve Tasavvuf", *Tasavvuf İlmî ve Akademik Araştırma Dergisi*, Ankara 2004, Yıl 5, S. 13, pp. 9-23]

The monkhood concept and related terms can be found in the Qur'an and in the hadith literature. There have been quite a few Sufis and Zâhid (devout) within the Islamic tradition that have taken positive attitudes towards monks and priests. In fact, some of these Sufis have visited the Christian monasteries and monks and established a tradition of interaction between these two respective ascetic ways of life. There is plenty of information about the notion of monkhood and the related issues from the early days on within the classics of the tasawwuf literature.

BİBLİYOGRAFYA

- ACLÛNÎ, Keşfu'l-Hafa, II, s. 377.
 AFİFÎ, Ebu'l-A'la, et-Tasavvuf es-Servetu'r-Ruhiyye, Kahire 1963.
 ANKARAVÎ, Huccetu's-Sema, Bulak 1256.
 ASİM EFENDİ, Kamus trc., I, s. 280.
 ATTAR, Tezkiretu'l-Evliya, Tahran 1346. (trc. S. Uludağ, İst. 1984)
 BEDEVÎ, Abdurrahman, Tarihu't-Tasavvufi'l-İslâmî, Kuveyt 1978.
 BİSYUNÎ, İbrahim, Neş'etu't-Tasavvufi'l-İslâmî, Kahire 1969.
 BURSEVÎ, Ruh'u'l-Beyan, Hadid Süresi tefsiri, İstanbul 1306, IV, s. 255-59.
 DEMİRÎ, Kitâbu'l-Hayavan
 EBU HAYYAN, el-Bahru'l-Muhîr, Kahire 1329.
 EBU NUAYM, Hilyetu'l-Evliya.

- EBU'L-BEKÂ, Külliyyât, Bulak 1253.
GAZALÎ, İhya, Kahire 1939, I, s. 273.
GOLDSİHER, İ., el-Akîde ve's-Şerîa, Bağdat 1959.
HÂKİM, el-Müstedrek, Haydarabad 1341,
HAZİN, Lubabu't-Te'vil, Kahire 1317.
HUCVİRÎ, Keşfu'l-Mahcûb (Hakikat Bilgisi) İst. 1982.
İBN ARABÎ, Fususu'l-Hikem, İskenderiyye 1946.
_____, el-Futuhâtü'l-Mekkiyye, Kahire 1293.
İBN HALDUN, Şifâu's-Sâil li Tehzîbu'l-Mesâil, Ankara 1958.
İBN HİŞAM, es-Sireh, Kahire 1963.
İBN KESİR, et-Tefsir, Kahire 1952.
İBN TEYMİYYE, İktizâu's-Sıratü'l-Mustakîm, Kahire 1950.
İBNU'L-CEVZÎ, Sifatü's-Safve, Haleb 1969.
_____, Telbisu İblis, Kahire 1928.
İBNU'L-KAYYİM, Medâricu's-Sâlikîn, Beyrut 1983.
İHSAN İLÂHÎ ZÂHİR, et-Tasavvuf el-Menşe' ve'l-Mesadır, Lahor 1986.
KASIM GÂNÎ, Tarih-ı Tasavvuf der İran, Tahran 1340, V, s. 66, 74.
MEVLÂNA, Mesnevî trc.
MUHASİBÎ, Harisî, er-Riâye, Kahire 1970.
MUNAVÎ, el-Kevâkibu'd-Dürriyye, Kahire 1938.
NICHOLSON, fi't-Tasavvufi'l-İslâmî ve Tarihihî, Kahire 1969.
O'LEARY, de Lacy, İslâm Düşüncesi ve Tarihteki Yeri, Ankara 1959.
PALACIOS, M. A., İbn Arabî, Hayatühû ve Mezhebuhû, Kahire 1965.
RAĞİB, el-Müfredât, Kahire 1961.
RÂZÎ, Fahreddin, Mefâtihu'l-Gayb, İstanbul 1380.
ŞA'RÂNÎ, el-Yevâkit ve'l-Cevahir, Kahire 1305.
ŞEHRİSTANÎ, el-Milel ve'n-Nihâl, Beyrut 1975.
ŞİBLÎ, Asr-ı Saadet, trc. Ö. R. Doğrul, İst. 1928.
TABERÎ, Tarih
ULUDAĞ, S.; Bayezid Bestamî, Ankara 1994
WENCINCK, A. J., İslâm Ans., c. IX, ss. 604, 670.
_____, el-Müfehres li Elfâzi'l-Hadis, II, s. 311.
YÂKUT, Mu'cemu'l-buldân, Deyru'l-azârâ maddesi.
ZEMAŞERÎ, Keşşâf Tefsiri, Beyrut 1947, Hadid süresi tefsiri.